

Dodenopwekking als teruggave

Over de zin van de dodenopwekking in Lucas 7,11-17

Vijf keer in Lucas-Handelingen wordt verteld van een opwekking van een dode. In het centrum - de derde keer dus - staat de opstanding van Jezus (Luc. 24); op deze opstanding wordt in het Lucasevangelie verschillende keren vooruitgelopen (9,22; 18,33; 20,17), in Handelingen wordt een groot aantal keren naar deze opstanding terugverwezen (1,22; 2,24.31.32; 3,15; 4,2.10.33; 5,30; 10,40; 13,30.34.37; 17,31; 26,23). Uit de centrale positie van deze opstanding, de vele anticipaties en retroversies en het feit dat het gaat om de opwekking van het hoofdpersoonage, kan de lezer niet anders dan concluderen dat we hier met de meest belangrijke dodenopwekking in Lucas-Handelingen van doen hebben. Daaromheen staan een viertal andere dodenopwekkingen: twee in het Lucasevangelie en twee in Handelingen. Het gaat om de opwekking door Jezus van een eniggeboren zoon van een weduwe in de stad Naïn (Luc. 7,11-17) en de opwekking door Jezus van een eniggeboren dochter van het hoofd van de synagoge, Jaïrus (Luc. 8,40-56). Het opwekken van doden blijft niet tot God en Jezus beperkt, zo wordt duidelijk uit het feit dat zowel Petrus als Paulus doden opwekken. In Joppe wekt Petrus de dode Tabita/Dorkas op (Hand. 9,36-43) en Paulus, wanneer hij na Pasen in Troas is, brengt leven in de jongen Eutychus, die door slaap overmand, dood van de derde verdieping is gevallen (Hand. 20,1-12).

In dit artikel concentreer ik mij op de eerste dodenopwekking, die van de jongen van Naïn. Om een helder beeld van het verhaal te krijgen, wil ik de wijze waarop Lucas 7,11-17 is opgebouwd, nader onder de loep nemen. Vervolgens richt ik mij op de belangrijkste verandering die in het verhaal plaatsvindt; de opwekking (vers 15) van de dode jongeling (vers 12). Om de zin van de dodenopwekking op het spoor te komen moet ik aandacht schenken aan de weduwe, de moeder van de jongen.

Vertaling

- 11 En het geschiedde in het vervolg
dat hij naar een stad ging, genaamd Naïn.
En zijn leerlingen en een talrijke menigte gingen met hem mee.
- 12 Zodra hij evenwel de poort van de stad naderde,
en zie, een gestorvene werd uitgedragen,
een eniggeboren zoon voor zijn moeder.
En zij was weduwe.
En een aanzienlijke menigte van de stad was met haar.
- 13 En toen de Heer haar zag,
werd hij met innerlijke ontferming over haar bewogen.
En hij zei haar:
"Ween niet (langer)!"
- 14 En erbij gekomen
raakte hij de baar aan.
De drágers evenwel bleven staan.
En hij zei:
"Jongen,
jón zeg ik:
"Sta op!"
- 15 En de dode ging overeind zitten
en begon te praten.
En hij gaf hem aan zijn moeder.
- 16 Vrees beving evenwel allen.
En zij verheerlijkten God,
zeggend
dat een groot profeet is opgestaan onder ons
en dat God zijn volk heeft bezocht.
- 17 En dit woord ging uit over geheel Judea, over hem, en de gehele omtrek.

De structuur van Lucas 7,11-17

Lucas 7,11-17 bestaat uit drie delen:

- Het begin, de verzen 11-12, laat twee stoeten zien: één met Jezus als middelpunt en de andere met de weduwe en haar dode zoon als centrale figuren; elk met zijn eigen doel en programma: de ene stoet om de stad binnen te gaan om daar het evangelie van het koningschap van God te verkondigen (zie 4,43), de ander om de stad uit te gaan om een dode jongen te begraven. Bij de poort van de stad stuiten ze op elkaar.
- Het middendeel wordt gevormd door de verzen 13-15, waarin Jezus eerst aandacht heeft voor de weduwe (vers 13) om zich vervolgens te richten tot de jongen (vers 14). De verzen 13 en 14 vertonen een parallelle bouw. Beide verzen beginnen met een bijzin: 'En toen de Heer haar zag' en 'Toen hij erbij gekomen was', gevolgd door de hoofdzin: 'werd hij met innerlijke ontferming over haar bewogen' en 'raakte hij de baar aan'. Daarna spreekt hij tot de betrokkene: eerst tot de weduwe: 'En hij zei haar: "Ween niet!"' en vervolgens tot de jongen: 'En hij zei: 'Jongen, jónu zeg ik: 'Sta op!' Een directe reactie van de weduwe op hetgeen Jezus doet en tegen haar zegt, verneemt de lezer niet, in tegenstelling tot bij de jongen. Er is zowel een reactie op hetgeen Jezus doet: de dragers die blijven staan, als ook op hetgeen Jezus zegt; zo verneemt de lezer dat de jongen overeind ging zitten en begon te praten. Aan het eind van dit middengedeelte komen de drie hoofdrolspelers samen (vers 15b).
- Het slot van de scène (vers 16) wordt gevormd door de reactie van 'allen' op de opwekking van de jongen. Strikt genomen eindigt de *scène* met deze verheerlijking (zie ook 2,20; 4,15; 5,26; 17,18; 18,43). We hebben hier met het koorslot te maken, dat het gebruikelijke einde vormt van een wonderverhaal. Begin en einde corresponderen met elkaar, in die zin dat de verschillende personages die in de expositie genoemd worden, in 'allen' samenkomen. Toch eindigt de *perikoop* hier niet. Er is nog sprake van een uitgaande beweging uit de stad, en wel van het woord over hem (vers 17)(zie ook 4,37 en 5,15).

Twee scharniermomenten

Lucas 7,11-17 kent twee scharniermomenten: het uitgedragen worden van de gestorvene (vers 12) en het overeind gaan zitten en het beginnen te spreken van de dode jongen (vers 15).

Het *eerste* moment wordt ingeleid met 'en zie', een zegswijze die vaak in het Oude Testament voorkomt; het is een manier van de verteller om aandacht te vragen bij de lezer voor hetgeen verteld wordt. Ik versta 'en zie' niet als interjectie, maar als een onderbreking (!) van de zin, en 'een gestorvene wordt uitgedragen' als object van 'en zie'. Deze onderbreking vat ik zo op dat Jezus' programma om 'aan andere steden het evangelie van het koninkrijk Gods te verkondigen', hier - in het centrum van de expositie (de verzen 11-12) - wordt onderbroken. De verteller vraagt de aandacht van de lezer voor een uitvaart. In het vervolg van het verhaal krijgt de lezer een steeds completer beeld van deze begrafenis. Zo horen we eerst dat het gaat om een enige zoon, direct daarna dat zijn moeder weduwe is; de jongen had dus geen vader meer. Uit de wijze waarop Jezus hem aanspreekt, met 'Jongen', begrijpen we dat het om een jong iemand gaat. De moeder wordt op weg naar het graf door een ruime menigte vergezeld, hetgeen geduid mag worden als een vorm van betrokkenheid van velen met haar. Uit de oproep van Jezus tot de vrouw is op te maken dat ze huilt. En wat het uitdragen betreft, uit vers 14 blijkt dat de jongen op een baar ligt; tevens wordt duidelijk dat 'de dragers' het subject vormen van het uitdragen.

Het *tweede* moment. In vers 12b, spreekt de verteller over 'een gestorvene' (onbepaald); het gaat om iemand die net gestorven is. In vers 15 'verandert' hij dat in 'de dode' (bepaald) (vers 15). De lezer wordt op deze manier in het tijdsverloop meegenomen: eerst is sprake van iemand die net gestorven is, in een latere fase spreek je van een dode.

Lucas herneemt in vers 15 niet - ter aanduiding van het subject van de zin - het woord waarmee Jezus hem aansprak: 'Jongen', maar zet, zogezegd, zijn eigen lijn voort. Alle misverstand wordt uitgesloten: Jezus' oproep betreft een *dóde*, en niet iemand die slaapt, al moet erbij gezegd worden dat het merkwaardig aandoet, wanneer gezegd wordt dat de *dode* overeind ging zitten en begon te praten.

Waar in vers 12 een passieve vorm van het werkwoord ('werd uitgedragen') wordt gebruikt, staan in vers 15 twee actieve vormen. De uitvoering en Jezus' oproep komen niet woordelijk met elkaar overeen. In plaats van een werkwoord gebruikt de verteller twee verba: 'overeind gaan zitten' en 'beginnen te praten'. Het zijn de eerste tekenen van leven, eerst in daad (beweging), daarna in woord (praten).

De opwekking van de dode

Het is hier de plaats om aandacht te schenken aan de vraag hoe deze verandering van passiviteit van de gestorvene in activiteit van de dode tot stand kan komen. Daarvoor moeten we naar vers 14. Jezus doet twee dingen. Als hij bij haar gekomen is, dan verricht hij eerst een handeling: hij raakt de baar aan, daarna spreekt hij; hij keert zich rechtstreeks tot de (dode) jongen. Zowel op zijn daad als op zijn woord komt een reactie.

- Het aanraken van de baar leidt tot het stilstaan van de dragers. Uit het adversatieve voegwoord alsmede de prolepsis van 'de dragers' moet de lezer begrijpen dat het aanraken van de baar eigenlijk een ander doel diende: het blijven staan van de vrouw?

- Het spreken tot de jongen heeft als effect dat de dode jongen overeind gaat zitten en begint te praten. Het aanraken van de baar heeft stilstand tot gevolg, terwijl het spreken nu juist effect heeft om het leven waar een eind aan was gekomen, weer op te wekken. Hoe laat dit effect, zowel de stilstand van de dragers en het overeind gaan zitten en het beginnen te praten van de jongen, zich verklaren? Daarvoor moeten we aandacht schenken aan het subject van beide hoofdwerkwoorden in vers 14 (aanraken en spreken): 'de Heer'. Met die titel is 'gezag' en 'macht' gegeven. Dat verbaast niet, als we daarnaast bedenken dat de titel *kurios* ook aanduiding is van God. Hier verdient met name het spreken de aandacht. Dit spreken van de Heer, dat direct (zonder verdere tussenkomst) effect heeft, doet aan het scheppend spreken van God in Genesis 1 en Jesaja 55 denken, dat ook direct doet wat Hij zegt. De verteller gebruikt de titel hier dan ook met opzet. De lezer moet begrijpen dat God zich manifesteert. Hij is Heer over dood en graf.

Moeder en zoon

De NBG-vertaling van 1951 heeft als titel boven dit verhaal staan: 'De opwekking van de jongeling van Naïn'. Hoe logisch deze titel ook mag zijn, de opwekking vormt ten slotte het hart van het verhaal, deze aanduiding doet te weinig recht aan het feit dat het verhaal nog een ander verhaalpersonage kent: zijn moeder die weduwe is. Je zou haar zelfs naast Jezus de (tweede) hoofdpersoon kunnen noemen. Dat moge blijken uit de structuur van de inleiding: waar Jezus gezien wordt als de centrale figuur van de stoet die de stad wil binnengaan, is zij de centrale figuur van de stoet die de stad uitgaat. Het middendeel (verzen 13-15) wordt bepaald door de verhouding tussen Jezus en de weduwe. Het begint met haar: Jezus die haar ziet, met innerlijke ontferming over haar bewogen wordt en tot haar spreekt, en eindigt ook met haar: Jezus geeft hem aan haar terug. Tussen de twee dativi ('voor zijn moeder' in vers 12 en 'aan zijn moeder' in vers 15) horen we achtereenvolgens: 'zij', 'met haar' (vers 12), 'haar' (drie maal in vers 13). In de twee zinnen om 'haar' heen (vers 12 en 15) wordt de zoon in zijn verhouding tot de moeder getekend. De verhouding tussen zoon en moeder wordt niet als een bezitsverhouding getekend zoals in 7,2, waar sprake is van de slaaf van een centurio (een genitivus), maar als een verhouding van betekenis (een dativus). Als de lezer(es) zich realiseert dat in de Schrift de zoon beeld is voor de toekomst, dan speelt dit gegeven een niet minder belangrijke rol in de verhouding. De dood heeft in hun relatie ingebroken, aan hun relatie is een einde gekomen, ze is haar toekomst kwijt.

Rechtdoen in de poort

Zonder een dramatische vertelstijl te hanteren wordt de dramatische situatie, waarin de vrouw verkeert, de lezer wel duidelijk:

- Het verlies van een kind doet intens pijn. De ouder die het overkomt, zal tegen je zeggen dat het het ergste is wat je in je leven kan overkomen.

- Het feit dat het om een eniggeboren kind gaat, verscherpt het dramatisch karakter nog (zie Jer. 6,26, Amos 8,10 en Zach. 12,10)

- De pijnlijkheid van de situatie voor de vrouw is nog groter, aangezien ze ook weduwe is. De gang naar het graf heeft ze dus al eerder moeten maken. Ze heeft dus niemand meer, zoals wij in zo'n geval zouden zeggen. Dat betekent overigens niet dat ze haar zoon alleen naar zijn graf buiten de stad draagt, een ruime menigte uit de stad gaat met haar mee. Zij laten haar in haar verdriet niet alleen (gaan).

- Aan haar weduwschap zit nog een andere kant vast. Lucas, die blijkt geeft oog te hebben voor de vrouw, heeft bijzondere aandacht voor hen, die in een kwetsbare situatie verkeren zoals de weduwe (2:36-38, 4:25-26, 7:11-16, 18:1-8, 21:1-4). Daarmee zet hij de aandacht voor deze sociaal en economisch kwetsbare groep vanuit Tenach voort (Ex. 22:22-24, Deut. 10:18, 14:28-29, 24:19-22, Ps. 68:6, 146:9, Spr. 15:25, Jer. 49:11). Haar zoon die in dat geval voor haar zou kunnen intreden, is zij nu ook kwijt.

In dit kader zou ik willen wijzen op de plaats waar dit alles gebeurt: bij de poort, vanouds de plek waar de rechtspraak geschiedt. Dat is dan ook wat hier geschiedt: Jezus, die recht doet aan weduwe en wees. Zijn optreden kan in de oudtestamentische profetische traditie geplaatst worden.

Geen reactie

De moeder is tot niets meer in staat; rondom de begrafenis horen we van haar kant geen enkele activiteit. Subject van enige zin is ze niet dan in een statische positie ('en zij was weduwe'). In het middendeel is zij object óf adres, maar tot een reactie van haar kant komt het niet, niet wanneer Jezus haar zegt niet langer te wenen, maar ook niet, wanneer hij haar zoon aan haar (terug)geeft. Zoals elders in Lucas wel gebeurt na een

genezingswonder: door de verlamde in 5,25, de verkromde vrouw in 13,13, de melaatse Samaritaan in 17,15 en door de blinde man 18,43, komt het niet tot een individuele reactie van haar kant. Toch kan je niet zeggen dat ze helemaal niet reageert. Uit het feit dat 'allen' God verheerlijken, is te concluderen dat zij onderdeel is van 'allen'.

Dodenopwekking als teruggave

Ik wil nog even terugkeren naar de twee scharniermomenten. Beide momenten worden door de verteller van een betekeniskader voorzien; beide malen hoort de lezer over de verhouding van de jongen tot zijn moeder: in vers 12 gebeurt dat in een bijstelling bij 'een gestorvene': 'een eniggeboren zoon voor zijn moeder' en in vers 15 direct aansluitend op de opwekking van de jongen: 'en hij gaf hem aan zijn moeder.'

Het is binnen deze setting dat de dodenopwekking plaatsvindt. Met de dood van haar zoon was haar toekomst als vrouw in een kwetsbare positie in het geding. Door zijn dood kan hij niet meer 'zoon voor zijn moeder' zijn. Zijn opwekking staat uiteindelijk ten dienste van de vrouw, zoals uit de slotzin van het middendeel blijkt. Dezelfde dativus keert weer terug. Jezus geeft hem weer aan haar terug, opdat hij weer 'zoon voor zijn moeder' kan zijn. Die gave van Jezus vormt het opus ad extra van de compassie van de Heer voor de weduwe, waarmee het allemaal begon. Daarmee is de relatie hersteld.

Literatuur

- U. Busse, *Die Wunder des Propheten Jesus. Die Rezeption, Komposition und Interpretation der Wundertradition im Evangelium des Lukas* (Forschung zur Bibel 24), Stuttgart 1977
- S.M. Fischbach, *Totenerweckungen. Zur Geschichte einer Gattung* (Forschung zur Bibel 69), Würzburg 1992, 220-236
- A. Harbarth, *Gott hat sein Volk heimgesucht. Eine form- und redaktionsgeschichtliche Untersuchung zu Lk 7,11-17. Die Erweckung des Jünglings von Nain* (Ph.D. diss.), Freiburg im Breisgau 1978
- Semanet, De zoon van de weduwe. Twee opwekkingsverhalen, in: W.M. Speelman (red.), *Reconstructies. Greimassiaans onderzoek in Nederland* (Semiotische Analyses 1), Tilburg 1994, 108-120
- W. Vogels, A Semiotic Study of Luke 7:11-17, *Église et Théologie* 14 (1983), 273-292

Dit artikel verschijnt in februari 2012 in *Schrift*.